

Hungarian Academy of Sciences
Centre for Social Sciences
Institute for Minority Studies

A PDF fájlok elektronikusan kereshetőek.

A dokumentum használatával elfogadom az
[Europeana felhasználói szabályzatát](#).

Hungarian Academy of Sciences
Centre for Social Sciences
Institute for Minority Studies

A PDF fájlok elektronikusan kereshetőek.

A dokumentum használatával elfogadom az
[Europeana felhasználói szabályzatát](#).

A MIGRÁCIÓ SZEREPE A RUSZIN ETNIKUM KIALAKULÁSÁBAN ÉS TERÜLETI ELHELYEZKEDÉSÉBEN¹

POPOVICS TIBOR MIKLÓS

1995-ben Ukrajna-szerte, de különösen a független Ukrán Köztársasághoz tartozó mai Kárpátalján az ukrán kormány utasítására nagy csinnadrattával ünnepelték meg Kárpátalja Szovjet Ukrajnához való „önkéntes csatlakozásának” 50. évfordulóját. A hivatalos ukrán szóhasználat szerint úgymond „Kárpátalja ukrán népe a több mint ezer éves kegyetlen magyar leigázás során egyfolytában csak arra gondolt, hogy végre egyesülhessen az ukrán anyanemzettel.”

Nos, józan ésszel ennél nagyobb képtelenséget szinte elképzelni sem lehet. Hiszen aligha volt még a világtörténelemben hasonló eset, hogy egy etnikum állítólag több mint ezer évig az anyanemzettel való egyesítésre vágyott volna. Több mint ezer év ugyanis olyan hosszú történelmi időszak, amelynek során egy adott etnikum olyannyira keveredhet más etnikumokkal, hogy tulajdonképpen már elveszítheti ezer évvel azelőtti eredetét, esetleg megváltozhat neve, nyelve, nemzeti identitása, kultúrája, gazdasági élete, szállásterülete stb. Nem is beszélve arról, hogy pont az ukránok egy viszonylag későn érő, valamikor a XVII. században formálódó etnikumnak tekinthetők. Az utóbbi ugyanis az óorosz állam, a Kijevi Rusz nagyfejedelemség, illetve a későbbi Halicsi—Volhiniai fejedelemség azon óorosz keleti szláv néptörzseire támaszkodva kezdett kialakulni, amelyek a XIV. századtól kezdve részben a Lengyel királyság, részben a Litván nagyfejedelemség, később pedig az 1569-es lublini litván—lengyel perszonálunió után a Lengyel királyság fennhatósága alatt voltak. A több évszázados litván, illetve lengyel uralkodás, valamint az interetnikus kapcsolatok ezeket az óorosz keleti szláv néptörzseket teljesen más néppé formálták, eltérően a náluk északabbra, illetve keletebbre található azon óorosz keleti szláv néptörzsektől, amelyek a XIV. századtól kezdve az egyesítés útjára léptek a központosított orosz állam létrejötté érdekében. Mivel az utóbbiakhoz viszonyítva az előbbiek területileg perifériásan helyezkedtek el, őket a periférián élő népnek kezdték nevezni (oroszul „okráinnöje”, amiből később az „ukrán” megnevezés alakult ki), különösen a XVII. század második felétől kezdve, amikor Oroszország Lengyelországtól területeket szerzett vissza, főleg a Dnyeper folyótól keletebbre és kisebb részben a Dnyeper jobb partján. Egy másik elnevezésük is elterjedt: **kis-oroszok**, mert létszámban kevesebben voltak, mint a nagyoroszok.

Ezzel szemben a ruszin etnikum az ukránoknál jóval korábban kezdett kialakulni. A mai ruszinok legrégebbi szláv ősei ugyanis nem az óorosz keleti szláv néptörzsek voltak, hanem a fehér horvátok és kisebb részben a fehér szerbek, a mai horvátok, illetve szerbek ősei. Hiszen amikor a VI—VII. században a fehér horvátok, illetve fehér szerbek nagyobb része az avarok nyomására a kárpát-medencei őshazából délebbre, a Balkán-félsziget térségébe volt kénytelen vándorolni, kisebb részük mégis a Kárpát-medencében maradt, így egyebek között azon a területen, amely ma Kárpátalja és Kelet-Szlovákia néven szerepel és a mai ruszinok fő szállásterületének számít. Azt, hogy a fehér horvátok a ruszinok legrégebbi szláv ősei voltak, ma már egyébként nem tagadják egyes ukrán történészek sem (például *Penyák Sz. I.*, *Balahuri E. A.*). Igaz, az ukrán történészek egy része úgy véli, hogy a fehér horvátok keleti szlávok voltak, amire viszont nincs semmi bizonyíték. Ezzel szemben a horvát historiográfia (például *Vjekoslav Klaić* és mások) a fehér horvátokat keleti szlávoknak soha nem tekintette. Más kérdés, hogy az őshazában a fehér horvátok általában a keleti szlávok nyugati szomszédai voltak, de keleti szlávok semmiféleképpen nem lehettek, még ha 907-ben Oleg kijevi fejedelem Bizánc elleni hadjáratában részt

¹ A dolgozat az OTKA T023953. számú pályázat támogatásával készült, megállapításai a szerző véleményét tükrözik (szerk.).

is vettek, amire az ukrán történészek olyan nagy előszeretettel hivatkoznak, utalva *Nesztor* óorosz krónikás közlésére az egyik leghíresebb óorosz krónikában, a „*Poveszty vremennöh lyet ...*”-ben. Az ilyen hadjáratokban ugyanis nemcsak a keleti szlávok, hanem mint szövetségesek más szlávok, varégek, sőt még különböző török népek is részt vettek.

A Nesztor-féle krónikában egyébként még egy bizonyíték van, hogy a fehér horvátok nem keleti szlávok voltak: nevezetesen az az információ, hogy 993-ban Vlagyimir Szvjatoszlavics kijevi fejedelem hadjáratot indított a fehér horvátok ellen, és azok a betolakodókkal szemben kemény ellenállást tanúsítottak. Ez is alátámasztja a fehér horvátok történetéből ismert tényt, hogy a keleti szlávokkal sokkal többet háborúztak, mint együttműködtek, és a Kijevi Rusz fejedelemséghez egyáltalán nem akartak tartozni.

Egyes horvát kutatók egy igen eredeti és érdekes elméletet dolgoztak ki annak magyarázatára, hogy miért hívták az akkori horvátokat „fehéreknek”. Szerintük az ószlávok átvették az ókínai, illetve óírani kozmológiából az égtájaknak színekkel való jelölését: **vörös (piros) — dél, fehér — nyugat, fekete — észak, zöld vagy kék — kelet**. Az óoroszok is megkülönböztették a „Vörös Rusz”-t délen, a „Fekete Rusz”-t északon, a „Fehér Rusz”-t nyugaton. Mivel a horvátok szállásterülete a Kárpát-medencében keleti szlávokétól nyugatabbra helyezkedett el, az előbbieket fehér horvátoknak nevezték. Ily módon a fehér horvátok — több mint valószínű — vagy nyugati szlávok, vagy köztes szlávok voltak a nyugati szlávok és a keleti szlávok érintkezési zónájában.

Mint ilyenek, a fehér horvátok nemcsak a mai ruszinok legrégebbi szláv ősei voltak, hanem egy részük, amely az időszámításunk utáni első évezred második felében a mai ukrainai Galícia területén élt, a későbbiek során esetleg részt vett sok más etnikummal (óorosz, lengyel, litván, vlach /román/, kun, avar, besenyő, kazár, tatár stb.) együtt a mai ukrán etnikum sok évszázados formálódásában és kialakulásában. Tehát a fehér horvátok legalább három mai etnikum (horvátok, ruszinok, ukránok) létrejöttében játszottak szerepet. Ezért teljesen alaptalan és tudománytalan a mai ukrán historiográfiának minden próbálkozása a fehér horvátokat keleti szlávoknak tekinteni annak érdekében, hogy ezzel is alátámaszthassák a szélsőséges ukrán nacionalisták által az úgynevezett egységes Nagy Ukrajináról hirdetett délibábos koncepciót, mely szerint a fehér horvátok lakta szállásterület ősidők óta állítólag ukrán föld. Ebből kifolyólag az ukrán nacionalisták egy része odáig ment, hogy területi követelésekkel lép fel Lengyelországgal, Szlovákiával, Magyarországgal, sőt még Horvátországgal szemben is. Tehát mindazon országokkal szemben, amelyek mai területén valamikor a fehér horvátok szállásterülete volt, és ahol érdekes módon ma is ruszinok élnek: Délkelet-Lengyelország (a volt Nyugat-Galícia), Kelet-Szlovákia, Északkelet-Magyarország, a horvátországi Szlavónia. Nem is beszélve arról, hogy Ukrajna — mint a volt Szovjetunió egyik tagköztársasága — a második világháború végén hasonlóképpen érvelt Kárpátaljának — mint a fehér horvátok valamikori fontos szállásterületének — Csehszlovákiától való jogtalan bekebelezése érdekében. Micsoda véletlen egybeesés — vagy talán nem is olyan véletlen? Mindenesetre nem árt emlékezni arra, hogy az ukrán historiográfia ezt a tudománytalan és politikai manipulációk céljából kitalált képtelen ötletet a szovjet, illetve orosz historiográfia azon furcsa koncepciójából kölcsönözte, amely szerint a volt Szovjetunió, illetve Oroszországnak valamiféle Isten adta különleges joga, sőt kötelessége lenne az összes, a keleti szlávok által a történelem során lakott területet egy államban egyesíteni.

A történelmi valóság ugyancsak durva meghamisításának tekinthető a szovjet, orosz, illetve ukrán történészek azon állítása, hogy a mai Kárpátalja területe, ahol becslések szerint mintegy 770-800 ezer ruszin él, a magyar honfoglalás után állítólag még jó ideig a Kijevi Rusz, majd később pedig a Halicsi—Volhiniai fejedelemséghez tartozott. Nos, a magyar historiográfia gazdag forrásanyagra támaszkodva meggyőzően bizonyította, hogy az utóbbi állítás nem más, mint egy romantikus legenda. Egyrészt a magyar honfoglalás után a birtokba vett terület határszélein az úgynevezett „gyepű elve” alapján, így Kárpátalján is több tíz kilométer széles határsáv jött létre (ez egyébként a szlávoknál is ismert volt „zászicsná linijá” néven). Másrészt a

magyar királyok és az orosz fejedelmek közötti dinasztikus házasságkötések és a velük járó birtokadományok a történelmi Magyarország területén még egyáltalán nem jelentették azt, hogy ezzel az aktussal az említett birtokadományokat is átsatolták volna egy szomszédos ország területéhez. Hasonlóképpen beszélhetünk a Korjatovics Tódor litván hercegnek Zsigmond király által adományozott, ruszinok lakta területekről.

Az eddig elmondottakból egyértelműen következik, hogy a mai ruszinok mint a fehér horvátok utódai a történelem során soha nem voltak ukránok. Kárpátalja, Kelet-Szlovákia, Délkelet-Lengyelország, a mai Északkelet-Magyarország — mint a fontosabb, ruszinok lakta régiók — pedig soha nem tartoztak a Kijevi Rusz, illetve Halicsi—Volhiniai fejedelemséghez. Ezért a XX. század egyik legnagyobb történelmi szélhámosságának tekinthető az ukrán történészek azon állítása, hogy Kárpátalja ukrán (ruszin) népe állítólag több mint ezer évig várt arra, hogy egyesülhessen az ukrán anyanemzettel.

Hasonlóképpen minősíthető az ukrán nyelvészek által kitalált mese, amely szerint a ruszin nyelv nem más, mint az ukrán irodalmi nyelv egyik dialektusa (nyelvjárása). *Alekszandr Dulicsenko*, az észtországi tartui egyetem professzora, az összehasonlító szláv nyelvészet nemzetközi hírű szaktekintélye több évtizedes kutatásai eredményeképpen meggyőzően bizonyította, hogy a mai ruszin nyelv egy önálló, úgynevezett perifériális szláv mikro-nyelv, amely köztes nyelvként magában hordozza mind a nyugati szláv (elsősorban a szlovák), mind a keleti szláv nyelvek tulajdonságait, sőt a bács-szerémi ruszin nyelv esetében még a déli szláv elemeket is. Ugyancsak külön szláv nyelvként definiálta a ruszint *Nyikita Tolsztoj* akadémikus, a moszkvai Lomonoszov Egyetem világhírű szlávista nyelvészprofesszora (Lev Tolsztoj, a híres orosz író dédunokája). *Jurij Panyko*, a kelet-szlovákiai eperjesi egyetem bölcsészeti karának kiváló ruszin nyelvész professzora mint köztes nyelvet közép-szláv nyelvnek tekinti a ruszint.

A múlt század második felében, amikor a történelmi Magyarországon *Alekszandr Duhnovics* vezetésével a ruszin nemzeti ébredés mozgalma jött létre, különböző okok miatt nem sikerült elfogadtatni egy egységes ruszin irodalmi nyelvet. Az Osztrák—Magyar Monarchia szétesése után a megváltozott határok miatt politikai okokból az egységes ruszin irodalmi nyelv kidolgozásának esélyei még kedvezőtlenebbek lettek. Ehelyett az vált lehetővé, hogy a ruszinok lakta országokban külön-külön kodifikálják a ruszin irodalmi nyelvet. Az első lépést a szerbiai vajdasági ruszinok tették meg: 1923 óta saját bács-szerémi ruszin irodalmi nyelvüket használják. 1995 januárjában Szlovákiában a kelet-szlovákiai ruszin irodalmi nyelvet kodifikálták. Jelenleg három országban: Lengyelországban, Magyarországon, Ukrajnában (Kárpátalján) egyszerre folynak előkészületek erre. E tekintetben egyébként a ruszinok a reto-román modellt követik Svájc esetében, ahol öt regionális reto-román irodalmi nyelvet kodifikáltak és majd erre alapozva a közös hatodik változatot is. S talán a jövő század első felében esély lesz arra, hogy az egységes ruszin irodalmi nyelv is létrejöhessen.

A mai ruszin nyelvben viszonylag sok ószlavizmus, hungarizmus, germanizmus, szlovakizmus, polonizmus, ruszizmus, ukranizmus, szerbizmus, romanizmus stb. található. Ez is bizonyíték arra, hogy a ruszin nyelv nemcsak szláv nyelvek keveredése során jött létre, hanem más, nem szláv nyelvek is közrejátszottak ebben. Ily módon véleményem szerint rá is alkalmazható a mai modern összehasonlító nyelvészetben egyre nagyobb teret hódító úgynevezett **kontakt elmélet**, amely szerint — igen leegyszerűsítve — az egyes mai nyelvek különböző nyelvek kölcsönhatása, keveredése folytán alakultak ki. Ez az elmélet különösen a finnugrisztikában terjedt el. Nemzetközileg ismert szaktekintélyei: *Ago Künnap* professzor, az észtországi tartui egyetem finnugor nyelvek tanszékének a vezetője, valamint *Pusztai János*, a szombathelyi Berzsenyi Dániel Tanárképző Főiskola professzora, akik teljesen újszerűen magyarázzák az egyes finnugor nyelvek létrejöttét.

A kontakt elmélet nemcsak a nyelvészetben alkalmazható, hanem véleményem szerint az egyes etnikumok kialakulásának megfejtésében is. Hiszen a mai ruszin etnikum kialakulása is a kontakt elmélet szerint több etnikum keveredése folytán ment végbe több mint ezer év alatt a

kárpát-medencei etnikai olvasztótégelyben. Mint már említettem, a ruszinok legrégebbi szláv őseinek a **fehér horvátok** tekinthetők, rajtuk kívül ezt a szerepet még a **fehér szerbek** is betöltötték, akik a fehér horvátok nyugati szomszédai voltak. A későbbiek során a ruszin etnikum formálásában még az **avarok, magyarok, bolgárok, óoroszok, románok, szlovákok, lengyelek, litvánok, ukránok, németek** stb. szerepét is meg kell említeni. Tehát a mai ruszinok nem kizárólag csak óorosz, illetve ukrán származásúak, amint azt az orosz, illetve ukrán történészek állítják, hanem egy külön közép-szláv köztes etnikumot képeznek, amely a nyugati szlávok, keleti szlávok és déli szlávok érintkezési zónájában jött létre. Mint ilyenek a mai ruszinok sajátos történelemmel, kultúrával, nyelvvel, tradíciókkal, identitástudattal, mentalitással stb. rendelkeznek, és sok mindent átvettek azon etnikumok tulajdonságaiból, vonásaiból, jellemzőiből, szokásaiból stb., amelyek részt vettek a ruszinok kialakulásában. Mivel a mai ruszin etnikum mintegy tucat különböző etnikum ötvözeteként formálódott, ebben a folyamatban az évszázadok során nagy szerepet játszott a migráció.

A migrációnak több változata van. Példaként vizsgáljuk meg, hogy ezek a migrációk miként érintették a ruszinokat a történelmi Magyarországon. Először is megkülönböztetik a **nemzetközi és az egy országon belüli migrációt**. A nemzetközi migráció ugyanakkor lehet **kontinensek közötti és kontinensen belüli**.

A **kontinensek közötti** ruszin migráció főleg az USA felé irányult, ahová jobb megélhetés reményében 1880 és 1914 között mintegy 225 ezer ruszin vándorolt ki. Ők elsősorban az USA északkeleti államaiban telepedtek le. Századunk 20-as éveiben jóval kevesebben (arról sajnos adat nincs, hogy mennyien) vándoroltak ki Kanadába és Argentínába. A 70-es, illetve 80-as években pedig jugoszláviai ruszinok települtek át Ausztráliába (szintén nincs adat, hogy mennyien). A 90-es évek első felében a délszláv háború miatt szerbiai, illetve horvátországi ruszinok (viszonylag kevesen) vándoroltak ki Kanadába.

A **kontinensen belüli** nemzetközi migrációnak az egyes európai országok között meghatározó szerepe volt a mai ruszin etnikum több évszázados kialakulásában. Több évtizedes kutatásaim alapján úgy vélem, hogy a honfoglaló magyarok azon a területen, amely ma Kárpátalja és Kelet-Szlovákia néven szerepel, már találkoztak ottéló szlávokkal, akik — több mint valószínű — fehér horvátok és fehér szerbek voltak, akikről az előbbiek során már írtam. Ezt támasztják alá egyes magyar és óorosz krónikák, illetve a *Bíborban született Konstantin* bizánci császár egyik ránk maradt műve, valamint egyes régészeti leletek is. Laborc fejedelem is minden valószínűség szerint fehér horvát volt, a nagymorva fejedelem vazallusa. A fehér horvátok, illetve fehér szerbek akkori számáról adatunk sajnos nincs. Mindenesetre a mai Kárpátalja és Kelet-Szlovákia területét abban az időben szinte járhatatlan sűrű erdők borították, és ez viszonylag gyéren lakott vidék volt. Feltételezések szerint néhány ezren vagy tízezren lehettek. Elképzelhető, hogy a szlávok két nagy keresztény hittérítője, Cirill és Metód már a magyar honfoglalás előtt, valamikor a IX. század 60-as éveiben már megkeresztelte az addig pogány fehér horvátokat, illetve fehér szerbeket, a ruszinok őseit.

Vajon a fehér horvátok, illetve fehér szerbek mikor kerültek a Kárpát-medencébe? Ha elfogadjuk a kiváló orosz szlavista *A. Sahmatov* akadémikus úgynevezett migrációs etnogenetikai elméletét a szlávok eredetéről, akkor kiderül, hogy őshazájuk a Baltikumban volt. Onnan az ószlávok az időszámítás utáni II. század végén a Visztula folyó medencéjébe települtek át, amely *A. Sahmatov* szerint a szlávok „második őshazája” lett. Ott váltak ki az ószlávokból a fehér horvátok, illetve fehér szerbek, akik fokozatosan lehúzódtak a Kárpát-medencébe. Van ugyanakkor egy másik, úgynevezett autochton elmélet is, amely szerint a szlávok őshazája és szállás-területe a neolit kortól kezdve nem változott, és vagy a Dnyeper-mellék középső részén (*V. V. Hvojko* kijevi régész és *B. Ribakov* professzor, ismert orosz régész szerint), vagy a Dnyeper középső szakasza és az Odera közötti területen (*P. Tretyakov* professzor, ismert orosz régész szerint), vagy a Visztula és Odera közötti régióban (*J. Filip* cseh, *J. Kostrzewski* és *K. Jadzevski* lengyel tudósok szerint) terült el.

Sőt egyes XIX. századi ismert orosz történészek (*M. Karamzin, M. Nagyegszgyin, Sz. Szolovjov, I. Filevics*) magát a Kárpát-medencét tekintették a szlávok őshazájának. *J. Eisner, L. Niederle, P. Šafarik*, kiváló cseh szlavisták ugyanakkor úgy vélték, hogy a szlávok a Kárpát- és Duna-medencében először az időszámítás utáni évezred első felében jelentek meg, tömeges beáramlásuk pedig az évezred második felében történt. Nagyjából hasonló nézeteket vallottak egyes magyar tudósok is (*Fehér G., Simonyi D., Váczi P.*), akik szerint a szlávok a Kárpát- és Duna-medencében a VII-IX. században kezdtek letelepedni, tehát a magyar honfoglalás előtt. *Lehoczky Tivadar*, Kárpátalja egyik legismertebb magyar régésze szintén arra az álláspontra helyezkedett, hogy szlávok, konkrétabban fehér horvátok már a magyar honfoglalás előtt éltek a felső-Tisza-vidéki medencében, akik az ungvári és a borsovai várakat birtokolták, politikailag pedig a Nagybolgár államtól függtek. *J. Jankovics*, a munkácsi múzeum egykori igazgatója századunk 30-as éveiben úgy vélte, hogy szlávok Kárpátalján már a VIII. század előtt is voltak. *E. Zatlukal* és *P. Zatlukal* fivérek — mint amatőr munkácsi régészek — szintén a 30-as években azt a nézetet képviselték, hogy a szlávok Kárpátalján először még az avarok előtt jelentek meg. *Szova Péter* ungvári honismereti kutató szerint Kárpátalján a honfoglaló magyarok Árpád vezetésével megostromolták a borsovai várat, amely Zalán (Salán) bolgár fejedelem vezetésével az ottani bolgárok egyik központja volt. Érdekes módon ugyanakkor a XIX. század végén és a XX. század elején voltak olyan orosz, illetve ukrán történészek is (*D. Bagalij, D. Ilovájszkij, A. Szobolyevszkij, A. Sahmatov*), akik nem tekintették a Kárpát-medencét a szlávok őshazájának, és úgy vélték, hogy egyes keleti szláv néptörzsek (tiverceek, ulicsok és fehér horvátok) kun, illetve besenyő nyomásra viszonylag későn, csak a XI-XII. században kezdtek oda beáramlani. Több magyarországi tudós (*Bonkáló Sándor, Hodinka Antal, Gáspár József, Fodor Ferenc*) azt a koncepciót képviselte, mely szerint a mai Kárpátalja és Kelet-Szlovákia szláv kolonizációja csak a XII-XIV. században kezdődött és a XVIII. századig tartott.

A honfoglaló magyarok Kárpátalján nemcsak fehér horvátokkal és fehér szerbekkel találkoztak, hanem *Anonymus* szerint Zalán (Salán) bolgár fejedelem vezette, bizonyos létszámú bolgárral is. Ez azért is elképzelhető, mert egyes források szerint a Nagybolgár állam északi csücske akkor benyúlt a mai Kárpátalja területére. Sajnos a Kárpátalján akkor élt bolgárok számáról adatunk nincs, de feltételezhető, hogy néhány százan vagy akár ezren is lehettek. Keveredve a fehér horvátokkal, fehér szerbekkel, a honfoglaló magyarokkal ezek a bolgárok is részt vettek a ruszin etnikum formálásában.

Tekintettel arra, hogy a vizsgált terület több mint két évszázadig (568—796 között) az Avar Kaganátushoz tartozott, az avarok több mint valószínű, hogy továbbra is ott maradtak még a birodalom szétesése után is, amiről egyébként egyes régészeti leletek is tanúskodnak. Annál is inkább, mert nincsenek történelmi források, amelyek az avarok elvonulásáról beszélnének. Mivel az avarok a szlávokkal együtt éltek, egy részük bizonyára elszlávosodott. Így a honfoglaló magyarok a fehér horvátokon, fehér szerbeken, bolgárokon kívül feltehetően még avarokkal, illetve elszlávosodott avarokkal is találkoztak. Az utóbbiak is minden valószínűség szerint kivették részüket a ruszin etnikum kialakulásában. Akkori létszámukról adatunk sajnos nincs, de aligha lehettek néhány ezernél többen.

Nos, ily módon a magyar honfoglalás után a magyarok bekapcsolódásával a mai Kárpátalján és Kelet-Szlovákiában folytatódott a fehér horvátok, fehér szerbek, bolgárok, avarok, elszlávosodott avarok már korábban — a honfoglalás előtt — megkezdett etnikai keveredési folyamata. A keveredés során kezdett formálódni a mai ruszinok legrégebbi etnikai (néprajzi) csoportjának, az úgynevezett dolisnyánoknak (blyácháknak), síkvidékieknek sajátos etnikai arculata.

Ehhez az etnikai keveredési folyamathoz a XI. században csatlakoztak a német kolonisták is. Lampert herceg, Szent László király fivére (több mint valószínű) szászokat telepített Beregszászra (Lampertszászra), amiről egyébként a településnév etimológiai elemzése is tanúskodik. A német szász kolonisták akkori létszámáról adatunk sajnos nincs, de feltehetően

néhány százan lehettek. A további évszázadokban több hullámban újabb német kolonisták érkeztek, egyebek között a tatárjárás után, de különösen sokan a XVIII. században.

Kun László király uralkodása alatt, 1284-ben vlachokat (románokat) telepítettek Máramaros, Ugocsa és Bereg megyébe, amiről egyebek között *Lehoczky Tivadar* informál bennünket, és akik bizonyára néhány ezren lehettek. Keveredve a korábbi kárpátaljai etnikumokkal, a románok is aktívan kivették részüket a ruszinok dolisnyáni (blyáchá) csoportjának formálásában. A XIV. század közepén főleg a máramarosi románok egy része Dragos vajda, majd 1359-ben egy másik vajda, Bogdán vezetésével távozott Moldvába. A Kárpátalján maradt románok nagyobb része fokozatosan elruszinosodott.

A tatárdúlás után a részben elnéptelenedett történelmi Északkelet-Magyarország földesurainak egyre nagyobb gondot jelentett a hiányzó munkaerő biztosítása. IV. Béla király Anna nevű leányát Rosztiszláv Mihajlovics csernyigovi fejedelem vette feleségül, és a házaspár több uradalmat, így a munkácsit is, mint birtokadományt kapott ajándékba a magyar királytól. A munkácsi uradalom természetesen továbbra is a magyar állam kötelékében maradt. Rosztiszláv Mihajlovics minden valószínűség szerint óorosz munkaerőt igyekezett megtelepíteni a munkácsi uradalomban. Tulajdonképpen így kezdődött — több történelmi forrás alapján — az óoroszok beáramlása Kárpátaljára. Egyes kutatók szerint ez már korábban is megtörténhetett a dinasztikus házasságkötéshez kapcsolódó birtokadományok során [ezeket Anasztázia, Bölsz Jaroszláv kijevi nagyfejedelem leánya, I. András király felesége; Eufemia, Vlagyimir Monomah kijevi nagyfejedelem leánya, Kálmán király felesége; Eufroszina, I. Msztiszláv kijevi nagyfejedelem leánya, II. Géza király felesége; valamint Mária (Ilona), Msztiszláv novgorodi fejedelem leánya, András herceg (II. András király fia) felesége kapta]. Ilyenkor az óorosz fejedelmek leányai általában népes kísérettel érkeztek Magyarországra: voltak ebben pravoszláv szerzetesek, szolganépek, sőt talán még jobbágyok is. Sőt még olyan elmélet is született (például *Lehoczky Tivadar* feltételezése), amely szerint már a honfoglaló magyarokkal óoroszok érkeztek Kárpátaljára (2 ezer íjász és 3 ezer fejszés paraszt). *Rot Sándor* szerint ezeket rusznyákoknak hívták. A magam részéről kétségbe vonom azt, hogy a honfoglaló magyarokkal állítólag jött óoroszok (rusznyákok) Kárpátalján települtek volna le. Sokkal valószínűbb, hogy ezek Magyarország más régióját választották szálláshelyül. Hasonlóképpen vélekedem az óorosz fejedelmek magyar királyokkal vagy hercegekkel frigyre lépő leányainak kíséretéről. Az utóbbiak is minden valószínűség szerint nem Kárpátalján vertek gyökeret, hanem Magyarország más részein, annál is inkább, mert nincs semmilyen írásos utalás arra, hogy még a tatárdúlás előtt Kárpátalján dinasztikus házasságkötésekhez kapcsolódó birtokadományok lettek volna. IV. Béla király másik leánya, Konstancia Lev Danyilovics halicsi fejedelem felesége lett, és a házaspár Rosztiszláv csernyigovi fejedelemtől örökölte mint birtokadományt a munkácsi uradalmat. Lev Danyilovics halicsi fejedelem is óorosz munkaerő megtelepítését pártfogolta a munkácsi uradalomban.

A beszivárgó óoroszok kezdetben vagy saját etnikumú, vagy esetleg magyar közvetítők révén, vagy nem szervezett formában, spontán módon kerültek a történelmi Északkelet-Magyarországra. A XIV. századtól kezdve azonban ebbe a közvetítői folyamatba egyre aktívabban kapcsolódtak be a vlachok (románok), akik mint már említettem Kun László király uralkodásának ideje alatt érkeztek Kárpátaljára. A vlach (román) közvetítők magyar földesurak megbízásából verbuválták a galíciai óoroszokat, akik jobb élet reményében települtek át a magyarországi Kárpátaljára. A galíciai óoroszok telepítése egyébként az úgynevezett „vlach jog” szerint történt. Kárpátalja nyugati részén és a mai Kelet-Szlovákiában a közvetítőket általában **soltészoknak**, míg Kárpátalja középső és keleti részén **kenézeknek** nevezték. A soltészok, illetve kenézek szerződést kötöttek a földesúrral, amely egyebek között rögzítette a közvetítésért kapott kiváltságait. Ilyen volt például a bíraskodás, adóbeszedés, jobbágyszolgáltatások ellenőrzésének joga. Ezenkívül kocsma vagy malom tartására is jogot szereztek, sőt nagyobb méretű — és ráadásul még adómentes — telkeket is kaptak, mint az általuk áttelepített óorosz galíciai jobbágyok. Nem csoda, hogy rövidesen a soltészok, illetve kenézek az írtásfalvak (az óorosz telepések a közvetítők

vezetése alatt erdőt irtottak, házakat építettek, falut alapítottak) leggazdagabb emberei lettek. Sőt idővel a ruszin társadalom első nemesei is közülük kerültek ki (például a Dolhaiak, Ilosvaiak, Bilkeiek, Lipcseiek stb.). A ránk maradt soltészlevelek közül a legrégebbiek 1322-ből (a Szepes megyei Szepesjakabfalva) és 1329-ből (a Szepes megyei Kamjonka) valók. Kenészleveleket a XIV–XVII. században adtak ki (1648 után már nem), de nagyobb részük sajnos elveszett.

A cikk terjedelme nem teszi lehetővé, hogy részletesen felsoroljam mindazokat a településeket, amelyek a történelmi Északkelet-Magyarországon vlach (román) közvetítéssel jöttek létre a XIV–XVII. században. Mindenesetre több száz ilyen helységről tudunk. A betelepülő galíciai óoroszok létszámáról pontos adataink sajnos nincsenek, de becslések szerint a XIV–XVI. században összességében több tízezer galíciai kolonista érkezett meg Szepes, Sáros, Zemplén, Ung, Bereg, Ugocsa, Máramaros megye településeire. A XVII. században feltehetően jóval kevesebb (több ezer vagy esetleg 10 és 20 ezer fő között), a XVIII. században pedig több tízezer fő, a XIX. században ugyancsak több tízezer fő. Természetesen a Kárpátaljára betelepülő galíciai kolonisták nem mindig szervezett formában, vlach (román) soltészek, illetve kenézek közvetítésével jöttek. Talán még többen jöttek nem szervezeten, spontán módon. Különösen meggyorsult ez a folyamat Kelet-Galícianak a Lengyel királysághoz való csatolása után, amikor a lengyel földesurak fokozatosan egyre jobban kezdték sanyargatni a galíciai jobbágyokat, és ez a kizsákmányolás sokkal nagyobb mértékű volt, mint Magyarországon. Ezért nem is csoda, hogy a galíciai jobbágyok tömegesen szöktek Magyarországra. A galíciaiak beszivárgása először ott történt, ahol a Kárpátok hágói viszonylag a legalacsonyabbak voltak: Szepes, Sáros és Zemplén megyében. Később fokozatosan már a magasabb hágókon (uzsoki, vereckei, toronyi, tatár) keresztül is. *K. Kadlec* csehszlovák történész szerint a vlach (román) kenézek nemcsak a történelmi Északkelet-Magyarországon közvetítettek a munkaerő telepítésében és új falvak alapításában a „vlach jog” szerint, hanem a Kárpátoktól északra fekvő, szintén viszonylag gyéren lakott Galíciában és Volhíniában is. Számításai szerint az utóbbi két régióban mintegy 315 falut alapítottak a „vlag jog” alapján, ebből 80-at a XV. században, a többi zömét pedig a XVI. században. A telepesek főleg Bukovinából, Podóliából és Poleszjéből érkeztek.

Az óoroszoknak a történelmi Északkelet-Magyarországra való betelepülését vizsgálva nem szabad megfeledkezni Korjatovics Tódor litván fejedelem szerepéről sem, akiről a ruszinok körében valóságos legendák születtek. A monda szerint Korjatovics Tódor fejedelem a XIV. század második felében érkezett Kárpátaljára, és állítólag mintegy 40 ezer szolgát, illetve jobbágyot hozott magával. A magam részéről ezt a számot túlzottnak tartom. Sokkal realitásabbnak tűnik a néhány ezer fős kíséret. Nos, felmerül a kérdés, hogy került Korjatovics Tódor litván fejedelem Kárpátaljára? Ehhez tudni kell, hogy Korjatovics Tódor (kb. 1320–1414) Gediminas litván nagyfejedelem unokája volt. A XIV. század 40-es éveiben Podólia fejedelme lett. Leánytestvére, Anna hercegnő IV. Károly cseh királyhoz ment feleségül, és a jövőbeni magyar király, Zsigmond édesanyja volt. Ezért amikor Korjatovics Tódor fejedelmi viszálykodás miatt kénytelen volt távozni Podóliából, rokona, Zsigmond magyar király menedéket biztosított számára Magyarországon, és 1395-ben neki adományozta a munkácsi uradalmat. Természetesen ezzel a birtokadománnyal — mint korábbi hasonló esetekben — a magyar állam határai úgyszintén nem változtak. A Korjatovics Tódor litván fejedellemmel nemcsak óoroszok érkeztek a munkácsi uradalom területére, hanem feltehetően litvánok, fehéroroszok, polescsukok (Poleszje lakói) stb.

A történelmi Északkelet-Magyarországra a XIV. és XIX. század között szervezett formában vagy spontán módon érkezett galíciai bevándorlók — keveredve a már korábban ott élt etnikumokkal, így a fehér horvátokkal, fehér szerbekkel, avarokkal, elszlávosodott avarokkal, bolgárokkal, magyarokkal, németekkel, szlovákokkal — fontos szerepet játszottak a ruszin etnikum formálásában, különösen a hegyvidéki bojkók és huculok esetében. A lemkóknál ez a szerep már kisebb volt, mert kialakulásukhoz a szlovákok és a lengyelek is nagymértékben

hozzájárultak. A dolisnyánok (blyáchák) formálásában a galíciai bevándorlók szerepe a bojkókhoz, huculokhoz, de még a lemkókhoz viszonyítva is relatíve a legkisebb volt.

Korjatovics Tódor után a munkácsi uradalom először Lazarevics István szerb despota, majd Brankovics György tulajdonába került mint királyi birtokadomány. A monda szerint mindketten állítólag mintegy 20-30 ezer szerb jobbágyot telepítettek át Kárpátaljára szerbiai birtokaikról. Ezek a szerbek a későbbiek során teljesen elruszinosodtak, és csak a mai tipikusan szerb családneveik utalnak valamikori szerb eredetükre. A kárpátaljai ruszin falvakban meglepően sok Popovics, Sztankovics, Petrovics, Mihajlovics, Pavlovics, Fantics stb. szerb családnevű ember él. Ily módon nemcsak a fehér szerbek, hanem a későbbi, a Balkánról jött szerbek is aktívan részt vettek a ruszin etnikum és elsősorban a dolisnyánok (blyáchák) formálásában.

Korábban már említettem, hogy a Kárpátaljára betelepült vlachok (románok) szerepet vállaltak a ruszinok dolisnyáni (blyáchá) csoportjának kialakulásában. Legnagyobb mértékben a ruszinok hucul csoportjának formálásához járultak hozzá, valamint kisebb mértékben a bojkók kialakulásához. Létszámuk több ezer fő lehetett.

Az ukránok, mint a Kárpátaljára legkésőbbi, főleg a XVII. századtól betelepülők, elsősorban a huculok és a bojkók formálásában vettek részt. Feltehetően néhány tízezren lehettek.

Az egy országon belüli migrációt három aspektusban lehet vizsgálni: **területköziben, településköziben és időköziben.**

1. A területközi migráció magában foglalja a **megyén belülit, a megyék közöttit, a régió (tájegységen) belülit, a régiók közöttit.**

A megyén belüli ruszin migrációra több példát is fel lehet hozni, maradjunk azonban Bereg vagy Zemplén megyénél, ahol megfigyelhető volt egyes ruszinok áttelepülése a megye hegyvidéki zónájából délre a dombvidéki, illetve síksági övezetbe, különösen a török kiűzése után. A megyék közötti ruszin migrációt is több példával lehet szemléltetni, ezek közül kiemelném a következő fő irányokat: Máramaros és Bereg megyéből Ugocsa, Szatmár, Szabolcs megyébe; Ung megyéből Szabolcs megyébe; Zemplén, Sáros és Szepes megyéből Borsod és Abaúj megyébe stb. Ez a folyamat nagyjából a XVIII. században kulminált. A régió (tájegységen) belüli ruszin migráció elsősorban az Északkelet-Felvidék (a mai Kárpátalja) és részben az Északnyugat-Felvidék régióin belül zajlott le, és egyúttal magában foglalta a fent említett megyéken belüli és megyék közötti ruszin migrációt. A régiók közötti ruszin migrációra is sor került, különösen a XVIII. századtól kezdve: az Északkelet-Felvidékről az Alföldre (Nyírségbe), sőt a vajdasági Bácskába, míg az Északnyugat-Felvidékről szintén a vajdasági Bácskába.

2. A településközi migrációnál beszélhetünk **városok közöttiről, falvak közöttiről, valamint falu és város közöttiről.** A városok közötti migráció nem volt nagyon jellemző a ruszinokra, mert nem rendelkeztek jelentős értelmiségi, polgári, iparos és kereskedő rétegekkel. A falvak közötti ruszin migráció már sokkal nagyobb jelentőségű és méretű volt, és a házasságkötéstől kezdve a különböző szezonális munkák (aratás, kaszálás, szőlőmunkálás, pásztorkodás, fakitermelés, tutajozás stb.) végzéséig sok mindent foglalt magában. A falu és város közötti ruszin migráció úgyszintén fontos volt, mert sok falusi elszegényedett ruszin áramlott a városokba annak reményében, hogy ott valamilyen megélhetési forrást talál, különösen a XIX. század második felétől a kapitalista fejlődés kibontakozásával.

3. Az időközi migrációnál jegyzik az **epizodikus (esetenkéntit), a napi, illetve heti ingázást, a szezonálist és a véglegest.** Az epizodikus (üzleti jellegű vagy idegenforgalmi) migrációk a ruszinokra alig voltak jellemzőek. A napi, illetve heti ingázás a közlekedési hálózat akkori fejletlensége miatt szintén nem hódított teret a ruszinok körében. A szezonális migráció ugyanakkor az egyik legelterjedtebb területi mozgási forma volt a ruszinoknál, maximum néhány hónapig tartott, és az állandó lakóhely nem változott közben (aratómunkások Alföldön, szőlőművelés Tokaj-Hegyalján, pásztorkodás havasi legelőkön, sertésmakkoltatás, tutajozás, fakitermelés és fafeldolgozás, vándorkereskedelem, drótosok, olejkárok, a só és bor fuvarozása stb.).

A végleges migráció során változott meg a ruszinok állandó lakóhelye: ide sorolható az USA-ba történő tömeges kivándorlás zöme (egyesek visszatértek), valamint az országon belüli területközi és településközi migráció. Ezen utóbbiak közül különösen érdekes volt az a viszonylag nagy létszámú ruszin áttelepülés, amely — mint már említettük — Északkelet-Felvidékről és Északnyugat-Felvidékről a vajdasági Bácskába irányult.

Az előbbieket során vizsgált évszázados migrációk következtében a ruszinok területi elhelyezkedése jelenleg a következőképpen néz ki. Ezzel kapcsolatban talán érdemes megjegyezni, hogy a mai ruszinokat joggal nevezik Közép-Európa kurdjainak, hiszen szétszórva élnek a régió mintegy 8 országában: Ukrajnában, Szlovákiában, Lengyelországban, Magyarországon, Romániában, Szerbiában, Horvátországban és Csehországban.

A legtöbben (becslésem szerint mintegy 770-800 ezren) **Ukrajnában**, Kárpátalján élnek 10 városban, 28 városi jellegű településen és 561 faluban. Ruszinok kivétel nélkül minden kárpátaljai faluban találhatók (tehát 561-ben), és ha figyelembe vesszük, hogy ezek közül csak 72 falu magyar és néhány falu román többségű, akkor mintegy 480 falu ruszin többségű. Az említett 561 kárpátaljai falu közigazgatásilag 257 községi tanácsban belül funkcionál. Ruszin többségű minden kárpátaljai város és városi jellegű település. Az ukrainai Kárpátalja (Kárpátontúl) megye járásai közül ruszin többségű 11 (huszti, ilosvai, munkácsi, nagybereznai, ökörmezői, perecsenyi, rahói, szolyvai, técsői, ungvári és volóci), és csak 2 járás (beregzászi és nagyszőlősi) magyar többségű.

Szlovákiában a ruszinok száma a legutóbbi, 1991-es népszámlálás adatai szerint a következőképpen alakult: mintegy 17 ezer fő ruszin nemzetiségűnek vallotta magát, mintegy 14 ezer fő ukránnak és mintegy 2 ezer fő orosznek. Ugyanakkor ruszin anyanyelvűnek deklarálta magát 49 100 fő, ukrán anyanyelvűnek pedig 9500 fő. Tekintettel arra, hogy az erőteljes elszlovákosítás miatt nagyon sok szlovákiai ruszin a legutóbbi népszámláláson szlováknak vallotta magát (pedig a családban még most is gyakran beszélik a ruszin nyelvet), egyes becslések szerint a ruszinok száma Szlovákiában elérheti akár a 120-130 ezer főt is. Szlovákiában a ruszinok főleg Kelet-Szlovákiában, (egyes források szerint mintegy 300 településen, mások szerint több mint 250-en), különösen a felsővízközi, homonnai, nagymihályi, varannói járásban, kisebb mértékben a bártfai, eperjesi, kassai, ólublóí, tőketerebesi járásban élnek, nagyjából egy tömbben, illetve sávban. Kisebb szórványokban Szlovákia más részein is megtalálhatók, elsősorban Pozsonyban.

Lengyelországban a ruszinok számát mintegy 60 ezer főre becslik. Igen szétszórta élnek főleg a délkelet-lengyelországi vajdaságokban (Krynica térségében, valamint Gríbowtól, Jaslotól, Duklatól, Leskotól délebbre, Sanoktól pedig délnyugatra), valamint Alsó-Sziléziában Legnica térségében és a lengyelországi tenger mellék egyes településein. Ezzel kapcsolatban fontos megjegyezni, hogy 1945–1947-ben az akkori lengyel kormány több mint 100 ezer lemkó ruszint erőszakkal arra kényszerített, hogy hagyják el ősi délkelet-lengyelországi szállásterületüket. Egy részüket (mintegy 60%-ukat) az úgynevezett lakosságcsere révén — azon a címen, hogy őket ukránoknak deklarálták — a Szovjetunióba (Ukrajnába) deportálták 1945-ben. Más részüket (mintegy 40%-ukat), a szerencsésebbeket a Lengyelországból kitelepített németek helyére Alsó-Sziléziába és a lengyelországi tenger mellékre internálták 1947-ben a szégyenletes, úgynevezett Visztula-akció során. Az utóbbiak közül egyre több ruszin költözött vissza a délkelet-lengyelországi ősi szállásterületre, különösen a rendszerváltozás óta.

Csehországban hivatalos adatok szerint 1700 ruszin él (becslések szerint számuk mintegy 12 ezer fő). Főleg Prágában, Brünnben és szétszórta sok más településen találhatók, különösen a Szudéta-vidéken. Az utóbbi vidékre a második világháború után kitelepített németek helyére kerültek a Kelet-Szlovákiából történt szervezett áttelepítés révén.

Magyarországon a ruszinok számát csak becsülni lehet (mintegy 5-6 ezer fő), mert még a legutóbbi, 1990-es népszámlálás során sem tekintették külön etnikumnak és ehelyett jogtalanul szlovákoknak deklarálták őket. Így a második világháború óta a magyarországi ruszinok számáról hivatalos adatok nem jelentek meg. Ma Magyarországon a ruszinok fő szállásterülete az ország északkeleti része, főleg Borsod-Abaúj-Zemplén megye és kisebb mértékben Szabolcs-Szatmár-

Bereg megye. Fontos megemlíteni, hogy az északkelet-magyarországi ruszinok nagyobb része szinte teljesen elmagyarosodott, különösen jellemző ez Szabolcs-Szatmár-Bereg megyére. Borsod-Abaúj-Zemplén megyében is jelentős volt a ruszinok elmagyarosodása, sőt talán egyes esetekben elszlovákosodása, de mégis itt maradt fenn viszonylag leginkább a ruszinok nemzeti identitása, elsősorban két település esetében: a mintegy 440 lakosú Komlóskán, amely joggal a mai Magyarország legruszinabb falujának tekinthető, mert az ottaniak legalább 95%-a ruszin, valamint a mintegy 3600 fős Múcsonyban, ahol a lakosság mintegy fele ruszin. Az utóbbiban Magyarország első ruszin önkormányzata jött létre 1995-ben, és az ottani általános iskolában fakultatív ruszin nyelvoktatás indult 1996-ban. Borsod-Abaúj-Zemplén megyében vannak még más települések is, ahol a helyi lakosok beszélik (ha hiányosan is) vagy megértik a ruszin nyelvet, esetleg ruszin népdalokat vagy imaszövegeket is tudnak: Erdőhorváti, Kány, Mogyoróska, Oroszgradna. Elmondható ugyanez Abod, Filkóháza, Görömböly, Irota, Rakaca, Rudabányácska, Sajópálfala, Tornabarakony, Vajdácska, Végardó, Viszló stb. esetében is. A XVIII. században mindenesetre még több tucat olyan település volt a mai Borsod-Abaúj-Zemplén és Szabolcs-Szatmár-Bereg megye területén, ahol ruszinok is éltek. Északkelet-Magyarországon kívül ruszinok jelenleg szétszórta még sokfelé élnek hazánkban: a legnagyobb számban Budapesten.

Romániában egyes források szerint a ruszinok száma mintegy 20 ezer főre becsülhető (hivatalos adatok szerint mintegy 1 ezer fő), mások szerint akár 35-40 ezer fő. Főleg Máramaros megyében mintegy 18 településen (Felsőróna, Karácsonyfalva, Kassópolyana, Máramarossziget, Ruszkópolyana, Ruszkova, Remete, Rónaszék stb.) élnek ruszinok. Arad megyében is van egy ruszinok által is lakott falu, Németpereg. Ezenkívül szétszórta az országban máshol is található, így például Kolozsvárott és Bukaresten.

Szerbiában a legutóbbi, 1991-es népszámlálás adatai szerint mintegy 17 900 ruszin és mintegy 2000 ukrán élt (más hivatalos források szerint a ruszinok száma mintegy 19 ezer fő, becslések szerint pedig mintegy 25 ezer fő volt). A szerbiai ruszinok főleg Bácskában és a vajdasági Szerémségben több mint egy tucat településen találhatók. A legruszinabb település Szerbiában Bácskeresztúr (1991-ben 5632 lakossal), amelyet gyakran a szerbiai ruszinok „fővárosának” is szokták nevezni. Ott működik a világ egyetlen ruszin tannyelvű gimnáziuma. Az ugyancsak bácskai Kucorán a ruszinok száma 2462 fő volt (1991-ben), Újvidéken pedig 2300 fő. Ruszinok által is lakott települések még Bácskában: Sajkásgyörgye, Verbász, Boldogasszonyfa, Bácsstopolya, Zentagunaras, Kula, Torzsa stb., valamint a vajdasági Szerémségben: Bacsinci, Berkaszovo, Bikics Dol, Indzsija, Sid, Szremska Mitrovica stb. A felsorolt településeken kívül ruszinok szétszórta kisebb létszámban még sok más helyen is élnek Szerbiában.

Horvátországban hivatalos adatok szerint a ruszinok száma mintegy 3500 fő, becslések szerint pedig mintegy 5 ezer fő. A legutóbbi gyilkos délszláv háború előtt a horvátországi Szerémségben Vukovárott (974 fő), Petrovciban (737 fő), Mikluševciben (493 fő) stb., míg Szlavóniában Vinkovciban és a környező Andrijevciben (együttvéve 209 fő), a Đakovo környéki Pišorevciben (44 fő), a Zsupanja környéki Rajevo Selóban és Gunjában (együttvéve 136 fő), Eszéken és környékén (105 fő), valamint Rijekában (85 fő) és Zágrábban (141 fő) éltek. A testvérháború során a horvátországi ruszinoknak, különösen Vukováron, Petrovciban és Mikluševciben emberveszteségeik is voltak, ezenkívül sokan közülük erőszakos kitelepítés szenvedő alanyai lettek. Kénytelenek voltak menekülni minden vagyonukat hátrahagyva különböző helyekre, főleg Zágrábra, részben külföldre (elsősorban Németországba). Az utóbbi időben egyesek közülük lassan kezdenek visszaszállingózni korábbi lakóhelyükre, amit a délszláv helyzet ingatag stabilizálása tett lehetővé.

Az **Egyesült Államokban** a ruszinok száma hivatalos adatok szerint mintegy 12 500 fő, becslések szerint mintegy 620 ezer fő. Főleg Pennsylvania államban élnek, de szórványokban az USA egész területén.

Kanadában becslések szerint mintegy 20 ezer fő a ruszinok száma, míg **Ausztráliában** mintegy 2500 fő. **Németországban** pedig néhány ezer fő.

- Baleczky Emil*: Szöveggyűjtemény az orosz nyelv történetének tanulmányozásához. Budapest, 1987.
- Balogh-Beery László (Bereghy Albert)*: Rutén kérdés és az integritás. Budapest, 1933.
- Bendász István — Koi István*: A Munkácsi görög katolikus egyházmegye lelkészségeinek 1792. évi katalógusa. Nyíregyháza, 1994.
- Bélay Vilmos*: Máramaros megye társadalma és nemzetiségei. A megye betelepítésétől a XVIII. század elejéig. Budapest, 1943.
- Bidermann H.*: Die Ungarischen Ruthenen, ihr Wohngebiet, ihr Erwerb und ihre Geschichte. Innsbruck, 1862—1865.
- Bonkáló Sándor*: A rutének (ruszinok). Budapest, 1940.
- Bonkáló Sándor*: A szlávok. Budapest, 1915.
- Gáspár J.*: A keleti szlávok antropológiája. Különös tekintettel a kárpátaljai ruszinokra. Ungvár, 1944.
- Haraksim Ludovit*: K socialnym a kulturnim dejinam ukrajincov na Slovensku do roku 1867. Bratislava, 1961.
- Hodinka Antal*: A munkácsi görög katolikus püspökség története. Budapest, 1909.
- Hodinka Antal*: A kárpátaljai rutének lakóhelye, gazdaságuk és múltjuk. Budapest, 1923.
- Hodinka Antal*: Ruszin—magyar Igetár. Nyíregyháza, 1991.
- Horvát János*: Ung megye monográfiája. Ungvár, 1882.
- Klaič Vjekoslav*: Povjest Hrvata od najstarijih vremena do svršetka XIX. stoljeća. Svezak prvi. Zagreb, 1899.
- Kniezsa István*: A szlávok. Budapest, 1932.
- Kormoš Alexander*: S dobrým úmyslom predpokladom. Rusinov sme asi-milovali. SME. číslo 11. Budapest, 1991.
- Lehoczy Tivadar*: Bereg vármegye monographiája. Kötet I., II., III. Ungvár, 1881—1882.
- Magocsi Paul Robert*: The Shapping of a National Subcarpathian Rus 1848—1948. Cambridge—London, 1978.
- Magocsi Paul Robert*: The Language Question Among the Subcarpathian Rusyns. Fairview, 1987.
- Magocsi Paul Robert*: The Rusyns of Slovakia: An Historical Survey. New York, 1993.
- Magyar Anonymus*: Béla király jegyzőjének könyve a magyarok cselekedeteiről. Fordította, jegyezte és térképpel ellátta Pais Dezső. Budapest, 1926.
- Mayer Mária*: Kárpátukrán (ruszin) politikai és társadalmi törekvések 1860—1910. Budapest, 1977.
- Mészáros Károly*: A magyarországi oroszok története. Pest, 1850.
- Nyegle László*: Máramaros megye. Budapest, 1900.
- Paládi-Kovács Attila*: Ukrán szórványok a 18—19. században a mai Magyarország északkeleti részén. Népi kultúra, népi társadalom VII. Budapest, 1973.
- Perényi József*: A ruszinok történetének vázlata (1800—1918). Budapest, 1954.
- Petrov A.*: Narodopisna mapa Uher podle uredniho lexikonu osad z roku 1773. Praha, 1924.
- Popovics Tibor Miklós*: Még egyszer a ruszinok eredetéről. Ruszin Élet, 1994. 1. szám. Budapest.
- Szabó István*: Ugocsa megye. Budapest, 1937.
- Szabó Oreszt*: A magyar oroszokról (Ruthének). Budapest, 1913.
- Sztripszky Híador*: A magyarországi ruténség néprajzi térképe. Néprajzi Értesítő, 1910. Budapest.
- Udvari István*: Ruszinok a XVIII. században. Nyíregyháza, 1992.
- Vrabély Mihály*: A bácskai ruthénekről. Ethnographia. Budapest, 1891.